

A magyar földtani bibliográfia helyzete

JÁMBOR Áron

Az emberiség tudatában felhalmozódott ismeretanyag átörökítésére kezdetben – a neolitikumban – csak a tagolt beszéd és az emlékezet, a bronzkorban már az írás és a kézzel kőre, cserépre, fára, bőrre, papírra, könyvbe írt, később könyvekben, aztán folyóiratokban kinyomtatott és könyvtárakban összegyűjtött, rendszerezett (tudati) konzerv anyag szolgált. Manapság egyre határozottabb lépéseket tesz a számítógépes ipar a különböző módszerekkel tömörített, maradandó tárolók kialakítására. Sajnos egyelőre nem sok sikerrel. Szinte akármelyik két-háromszáz éves könyv ma is különösebb nehézségek nélkül használható, de egy flopit már ma sem tud minden számítógép megszólaltatni, s hol lesz már ötven év múlva – a fergeteges fejlődés következtében – a merevlemez? Valószínűleg kizárólag a múzeumokban. Azaz a nyomtatott könyvek korszaka nem ért véget, csak átléptünk annak egy új fejlődési szakaszába.

Tekintsük át röviden hogyan áll a magyar földtani bibliográfia.

Egyetlen mondattal lehet jellemezni a címben megjelölt témát: teljes, vagy közelítőleg teljes nyomtatott magyar földtani bibliográfia nincs, és úgy tűnik sokáig – vagy talán soha – nem is fog elkészülni. Mert nincs rá fizetőképes kereslet és egy-egy elszánt, ráérő nyugdíjas már aligha tudna ezzel a feladattal megbirkózni. A 70 000–80 000-nyi tétel számítógépes feldolgozással is óriási munkát jelent. Kétszáz év alatt készült 30–40 folyóirat és több száz könyv köteteit kellene 10–15 könyvtárban végiggyűjteni, kiírni belőlük az eredeti címeket, s persze a csak magyar nyelvűek címét angolra is le kellene fordítani.

Amikor a Földtani Társulat Tudománytörténeti Szakosztályának 2006. február 20-i ülésén ezt az összeállítást előadtam, Tóth Álmos kolléga elmondta: ő magán-szorgalomból már az elérhető földtani szakbibliográfiákból számítógépre vitte a magyar földtani publikációk, mintegy 52 000 db tételét, s az anyag egységesítését – reményei szerint – ez év végéig be is fogja fejezni.

A szakülésen megjelentek szerint összeállítása még nem teljes, s a gyűjtést a fent leírtak szerint kell ellenőrizni, ill. így kell majd folytatni, de Tóth Álmos kolléga gyűjteménye kiváló alap lehet egy majdani, közel teljes magyar földtani bibliográfia elkészítéséhez. A kérdéshez hozzászóló Dudich E., Hála J., Kecskeméti T., Kovács G., Ság L. felhívták a figyelmet arra, hogy számos nyomtatott és kéziratos földtani szakbibliográfiája van a szakmának, amelyeket mindenképpen fel kell dolgozni.

Mindenek előtt két kérdést szeretnék áttekinteni.

1. Tisztázni kell(ene) mi tartozik a magyar földtani bibliográfia fogalmkörébe?
2. Szükség van-e magyar földtani bibliográfiára könyv(ek) formájában?

1. A magyar földtani bibliográfiához tartozó közlemények tekintetében kétféle reális álláspont lehet:

a) A magyar szerzők által bárhol, bármilyen tágabb értelemben vett földtani (bányászati, nyersanyagkutató, természetföldrajzi, őslénytan, talajtani, őshajlattani, regionális, tudománytörténeti stb.) témáról, bármilyen nyelven írt dolgozatokat soroljuk ide. Ennek szakmailag nem sok értelme van, de a nemzeti büsz-

keséget bizonyosan lehet(ne) vele dagasztani. A szakülés résztvevőinek egy része úgy vélte, hogy a magyar szerzők által írt publikáció mindenképpen része a magyar földtani irodalomnak. Szerintem azonban aligha lehet objektíven eldönteni – különösen már az elhunyt szerzőkről – kit soroljunk be magyarnak és kit ne.

b) Az ország egykori és mai területére vonatkozó, bármilyen nemzetiségű szerző által készített, bármilyen nyelvű dolgozatokat soroljuk ide. Továbbá ide sorolandók a magyar szerzők bármilyen nyelven itthon megjelentetett általános földtani tárgyú dolgozatai is. Szerintem csak ez az álláspont valósítható meg. Kérdés: ide tartoznak-e a trianoni „békeszerződés” által elszakított egykori ország részekre vonatkozó magyar, vagy egyéb nyelvű dolgozatok, amelyek kétfélek lehetnek: trianon előttiak, illetve trianon utániak. Véleményem szerint a trianon előtt készültek ide sorolandók, akármilyen nyelvűek.

A trianon után készültek közül a Magyarországon megjelentek a magyar földtani bibliográfiához is, az utódállamok kiadványaiban publikáltak az utódállamok földtani bibliográfiájához tartozóak akárki, akármilyen nyelven jelentette is meg.

2. Szükség van-e a magyar földtani bibliográfia elkészítésére?

Véleményem szerint igen, mert minden magyar földtudományi szakembernek a munkáját jelentősen segítette volna eddig is, továbbá ma és a jövőben is megkönnyítené egy ilyen összeállítás, aztán húsz-harminc év múlva az újabb termést tartalmazó könyv elkészítése ugyancsak hasznos lenne ilyen szempontból. De nem csak erről van szó, hanem arról, hogy meg tudjuk-e menteni a geológiai társadalmi tudat magyar részét az angol nyelv 100 most következő éve alatt mindent elsöprő cunamijától? A nemzetközi gyakorlatban már ma is van olyan álláspont, miszerint a tíz évnél idősebb publikációkkal nem érdemes foglalkozni, s ha ez az irányzat erősödik, ki fog ennek a kis szigetnyelvnek az anyagával törődni, ha nem tesszük könnyen hozzáférhetővé? Ha meg akarjuk menteni a magyar kultúrának ezt a részét is, akkor a magyar földtani bibliográfiát minél előbb nyomtatásban is el kell készítenünk.

A magyar földtani bibliográfia kérdését írásban a 19. század nyolcvanas éveiben Pethő Gyula vetette fel először. Elkészítését már ekkor szükségesnek ítélte. Talán az ő felvetése nyomán 1896-ban jelent meg először a Földtani Közönyben ilyen összeállítás, amely azonban „A Magyarországra vonatkozó újabb irodalom” címen pontosabban meg nem határozott kört ölelt fel, és csak 64 darab publikáció címet tartalmaz. Ettől kezdve – 1898 és 1939 kivételével 1999-ig – több kevesebb rendszerességgel minden évről jelent meg ilyen összeállítás a Földtani Közönyben az alábbi címek alatt:

A magyar geológiai irodalom repertórium (1900–1909)

A magyar földtani irodalom jegyzéke (1910–1917)

Bibliographia Geologica Hungarica anni 1925, 1926–1938)

Bibliographia annorum (1927–28)

A magyar földtani és ásvány-kőzettani irodalom jegyzéke

A magyar földtani, ásvány-kőzettani és őslénytani irodalom jegyzéke (1940–1951)

A magyar földtani és rokontudományok irodalmának jegyzéke (1952–1954)

A magyar földtani irodalom jegyzéke (1955–1998)

A magyar földtani irodalom repertórium (1999).

Ez a sokféle cím az összeállítók egyéni ízlését és felfogását egyértelműen tükrözi. Az 1896–1938 közötti összeállítások bibliográfiai formai szempontból sokszor kifogásolhatók. A feladat végrehajtását legpontosabban Kilényi Istvánné az ELTE TTK Földtani Tanszékének könyvtárosa végezte 1950–1970 között. Ő jegyzékei elején pontosan közölte, hogy mely folyóiratok, könyvek feldolgozása alapján készítette el, szigorú bibliográfiai rendben a megjelent listát. Ezzel a feladattal Vadász professzor bízta meg, mert véleménye szerint ez a Tanszék könyvtárosának egyértelműen a munkaköri kötelességei közé tartozott. Valószínűleg a „Magyarország földtana” 1953-ban megjelent kötetének készítése során döbönt rá Vadász professzor, mennyire nehéz a Földtani Közlönyben, valamint a Földtani Intézet, továbbá az Akadémia kiadványain kívül megjelent publikációk elérése. Előbb Dévényi Magdával az 1940–1949 között készült publikációk listáját állította össze, majd ettől kezdve évről-évre Kilényi Istvánné feladatává tette ezt.

Szakembereink eleinte mellékes feladatnak tekintették ezeknek a jegyzékeknek az elkészítését. Jól mutatja ezt az, hogy az 1896–1940 közötti 14 év kivételével, mikor Timkó Imre, illetve László Gábor nevükkel vállalták a felelőséget a megjelentetett bibliográfiáért, ezeken a listákon az összeállítók nevét nem tüntették fel, azaz senki sem vállalta értük a felelőséget (1. táblázat).

A mellékelt diagramokat (1., 2. ábra) a Földtani Közlönyben megjelentetett évenkénti publikáció címek összeszámolásával készítettem el. Az évenkéntit hangsúlyozom, mert 1914–1915, 1916–1924, 1927–1928, 1930–1933, 1940–1947 és az 1995–1998 évekről összesített lista jelent meg. Ezeket a diagram elkészítéséhez évszám szerint szétírtam.

A diagramot szemlélve érdemes tudománytörténeti tanulságok vonhatók le.

1. Az első ábrát ki kellene terjeszteni kb. a 18. század közepéig, mert ettől kezdve egyre több földtani tárgyú munka jelent meg hazánkról is.

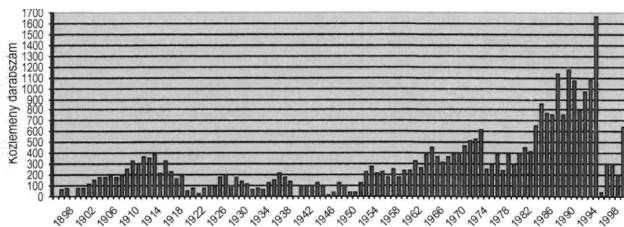
2. A diagram viszonylag jól mutatja az ország és benne a geológus társadalom életének, gazdasági állapotának változásait. Az 1900-as évek elejétől az első világháború kezdetéig évről-évre jelentősen növekedett az évenkénti publikációk száma. A világháborút és az ország gazdasági tönkremenetelét jelzi az 1916–1921 közötti jelentős visszaesés. Innen 1926-ig a gazdasági helyzet konszolidálódását olvashatjuk le ábránk futásából (2. ábra, a), majd 1933-ig a nagy világgazdasági válság következményeit láthatjuk. 1933 után ismét fellendülést mutat az ábránk, amely azonban, – meglepetésre – csak 1936-ig tart, pedig 1941–1942-ig tartó felfutással képeznék le a gazdaság állapotát, növekedését. Itt valószínűleg nem elég pontosak az adatok. 1943–1950 között a háború okozta politikai-gazdasági ziláltságok mutatja ábránk futása. 1950 után – az 1956-os forradalom leverése okozta nehézségek ellenére – 1973-ig gyakorlatilag töretlenül növekszik az évenként megjelent földtani publikációk száma (2. ábra, b, c). Az 1973–1982 közötti visszaesés nem valóságos (2. ábra, c). Ezekben az években a publikációs listákhoz az összeállító csak a szerzők által beküldött anyagot használta fel, a folyóiratokat nem gyűjtötte végig. Pedig voltak olyan szerzők – legyen szabad a neveket mellőznöm – akik nem feledékenységből, hanem „virtusból” nem küldték be a Társulatba előző évi publikációk listáját, s ugyanakkor egyre több szerző külföldi folyóiratokban is publikált.

1983 után ábránk megvadul. Ekkor már Kaszap András vette át a címjegyzék összeállítását, s úgy tűnik sokkal szélesebb körre – bár ennek dokumentálása nem

1. táblázat A magyar földtani publikációk darabszáma a Földtani Közöny egyes kötetében megjelent összeállítások alapján

Évszám	Darab	Össze- állító	Évszám	Darab	Össze- állító	Évszám	Darab	Össze- állító
1895	3	Összeállító nincs	1930	113	Összeállító nincs	1965	370	Kilényi I.-né
1896	61		1931	65		1966	312	
1897	71		1932	78		1967	362	
1898	0		1933	61		1968	391	
1899	77		1934	128		1969	407	
1900	81		1935	149		1970	464	
1901	110		1936	211		1971	520	
1902	145		1937	182		1972	533	
1903	172		1938	144		1973	621	
1904	172		1939	0		1974	257	
1905	192		1940	106		1975	299	
1906	172		1941	106		1976	393	
1907	189		1942	101		1977	245	
1908	255		1943	122		1978	385	
1909	331		1944	82		1979	308	
1910	301		1945	13		1980	399	
1911	359		1946	33		1981	449	
1912	350	Timkó I.	1947	128	1982	411		
1913	388		1948	102	1983	661		
1914	220		1949	42	1984	856		
1915	326		1950	40	1985	765		
1916	230		1951	120	1986	761		
1917	170	1952	230	1987	1129			
1918	193	1953	282	1988	753			
1919	50	1954	219	1989	1172			
1920	73	1955	230	1990	1074			
1921	24	László G.	1956	177	1991	790		
1922	72		1957	256	1992	968		
1923	101		1958	174	1993	1081		
1924	87		1959	241	1994	1659		
1925	178		1960	242	1995	36		
1926	205		1961	333	1996	306		
1927	96		1962	269	1997	289		
1928	174		1963	387	1998	206		
1929	137		1964	448	1999	646		
						Kilényi I.-né Jamsky Zs. Meisel J.-né Kaszap A. Piros O.		

2000 óta ilyen összeállítás nem készült. A táblázatban összesen 31 657 tétel szerepel

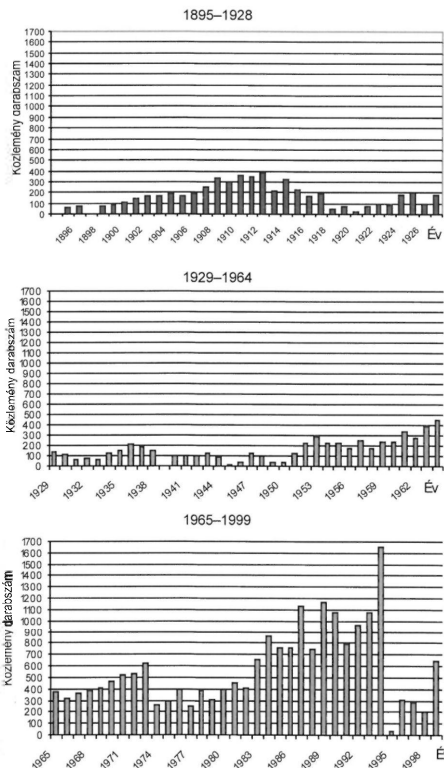
1. ábra. A magyar földtani publikációk száma a Földtani Közlemény egyes kötetében megjelent összeállítások alapján, évenkénti bontásban

szerepel anyagaiban – terjesztette ki gyűjtési gyakorlatát.

Valószínű, hogy 1990 után, mikor a földtani kutatásokra költött pénzek erősen lecsökkentek, párhuzamosan a publikációk száma is csökkent, de nem annyira amennyire azt az 1995-ös adat jelzi (2. ábra, c)

1999 óta, a korábbiakhoz hasonló gyűjtések nem készültek és nem is jelentek meg a Földtani Közleményben. A Földtani Intézet Könyvtára 1966 óta a tíz legkézenfekvőbb magyar folyóiratból évente kigyűjti a geológiai tárgyú publikációk címét és az erre gondot fordító szerzők által beküldött címekkel együtt felrakja a Georef nemzetközi referáló számítógépes rendszerre, s egyúttal referálja is azokat. Ez egyrészt jelentős előrelépést, de más-

2. ábra. A magyar földtani publikációk száma a Földtani Közlemény egyes kötetében megjelent összeállítások alapján. a) 1895–1928 között, b) 1929–1964 között, c) 1965–1999 között

részt – legalább is az én véleményem szerint – hátrányt is jelent, mert így számos publikáció kimaradhat a rendszerből. Én úgy érzem, hogy semmivel sem lehet pótolni a korábban kidolgozott éves bibliográfiai rendszert, a Kilényi Istvánné 1950–1970 által alkalmazott módszert. Évenként végig kell gyűjteni az összes magyar folyóiratot, s ezen felül a szerzőktől is be kell kérni az előző évben megjelent dolgozataik listáját, s a rendszerezett anyagot nem csak számítógépen, hanem nyomtatásban is meg kell jelentetni. Tisztában vagyok azonban azzal, hogy a Társulat vezetése anyagi okok miatt kényszerült rá a korábbi gyakorlat megszüntetésére, nem a szakemberhiány vezetett a mostani megoldáshoz..

A magyar földtani bibliográfia elkészítését jelentő feladat nagyságának felmérésére két számítást végeztem el. Először is összeadtam az *1. ábrán* szereplő, évenként megjelentetett publikációk számát. Ez kereken 32 000 tételnek adódott. Másodsor: készítettem az elmúlt évek során egy a hazai kvarter publikációkat tartalmazó listát. Ez kereken tízezer tételt tartalmaz. Úgy hiszem nem sokat tévedek, ha a két szám figyelembevételével az 1b pontba tartozó publikációk számát 50 000–70 000-re becsülöm. Ezt természetesen egyetlen kötetben nem lehet megjelentetni. Jól kezelhetőségéhez kb. öt kötetbe kellene rendezni.

A munka felvállalójának nem kell nulláról indulnia figyelembe véve Tóth Álmos szakülési bejelentését. Ő már számítógépre vitt 52 000 tételt. A hozzászólók elmondták, hogy számos részbibliográfiai van kéziratban, vagy nyomtatott formában, amelyek átfésülését, géprevitelét ugyancsak meg kell oldani. Számos lappangó adathoz juthat a készítő, ha az egyes publikációk irodalomjegyzékét is végignézi.

Természetesen mindehhez az anyagi háttérrel is meg kell teremteni, mert nem csak az adatok összegyűjtése, de kinyomtatása is sok pénzbe fog kerülni.